

USTAVNO PRAVO

Dr. Rudi Kocjančič

Literatura: učbenik "Ustavno pravo Slovenije"; določene teme ne pridejo v poštev

1 Ustavno pravo: pojem, vsebina, narava

Ustavno pravo je večpomenski pojem: predvsem je **temeljna pravna panoga** in tudi ena **družboslovnih znanosti**, ter tudi študijski predmet na pravni fakulteti in družboslovnih fakultetah (VUŠ).

Ustavno pravo je temeljna pravna panoga, predvsem po ustavi kot najvišjem in temeljnem pravnem aktu, ki je poglavitni vir ustavnega prava. Zajema, posreduje in obravnava ustavno ureditev.

Po ustavi je ustavno pravo temeljna pravna panoga in je v razmerju do drugih pravnih panog: do kazenskega, civilnega, upravnega prava in drugih novejših pravnih panog: socialnega, delovnega, ekološkega, mednarodnega prava itd.

Ustava je najvišji pravni akt, ker določa vse druge pravne panoge. Te so urejene predvsem na podlagi ustave z ustreznimi zakoni (Zakon o kazenskem postopku, Kazenski zakon itd.).

Po vsebini sodi v ustavno pravo predvsem prikaz temeljnih pravnih pojmov in institutov ter zlasti

- prikaz ustavne ureditve
- pravic in svoboščin človeka in državljana
- ter državne ureditve.

Zaradi vse večje odprtosti sodobnih družbi in različnih oblik združevanja sodobnih držav pa v okviru ustavnega prava obravnavamo tudi najznačilnejše in najpomembnejše tuje ustavne ureditve.

V okviru ustavnega prava spoznavamo tudi tisto pravno ureditev, ki je urejena z zakoni, ki imajo nižjo pravno veljavo kot ustava, vendar so po vsebini povezani z ustavno ureditvijo. Zato v ustavno pravo sodi tudi predstavitev najpomembnejših sistemskih zakonov:

- volilni zakon
- zakon o vladi
- zakon o državni upravi
- zakon o sodiščih
- zakon o lokalni samoupravi itd.

Ustava je poglavitni vir ustavnega prava in najvišji ter temeljni pravni akt.

Pravne akte delimo:

SPLOŠNI PRAVNI AKTI

Akti na ravni države:

- ustava
- zakoni
- uredbe (to so izvršilni akti)

Akti na ravni lokalnih skupnosti:

- statuti
- pravilniki

POSAMIČNI PRAVNI AKTI

- odločbe
- sodbe

Ustava je najvišji pravni akt predvsem po postopku, po katerem je sprejeta. Imenujemo ga ustavodajni ali ustavno-revizijski postopek. Bistvena razlika med tem in drugimi postopki je v tem, da je ta najzahtevnejši in najdaljši. Zahtevnost tega postopka se izraža v **večini**, s katero ustrezen organ sprejema ustavo. Praviloma ustavo sprejema ustavodajalec (parlament) z **2/3 večino** vseh svojih članov: to imenujemo **kvalificirana večina**. Zahtevnost ustavodajnega postopka je razvidna tudi iz ustavodajnega oz. ustavno-revizijskega referendumu. V nekaterih državah ustava prične veljati šele po tem referendumu. Ponekod je obvezen, drugje pa ne (fakultativen). Fakultativen je tudi pri nas. To pomeni, da državne akte, ki jih sprejema državni zbor, ta lahko predloži tudi na referendum, kar pa je dolžan storiti, če to zahteva 1/3 poslancev. **Ustava se lahko spremeni samo z ustavnim zakonom.**

Ustava je temeljni pravni akt po svoji vsebini in naravi, ki jo ima do drugih pravnih aktov: v prvi vrsti do zakonov. Zakoni lahko urejajo samo tista področja, ki jih ustava predvidi kot takšna.

Ustava kot najsplošnejši in temeljni pravni akt: Pravice pravnih subjektov so lahko urejene samo z ustavo, ki kot najsplošnejši in temeljni pravni akt ureja največje število družbenih razmerij, nanašajočih se na največje število pravnih subjektov. Velja za domače in tuje državljanke ter določa državno ureditev.

Ustavo praviloma sprejema najvišji državni organ, ki je običajno **parlament** (pri nas se parlament imenuje **državni zbor**, drugje sabor, sobranje, kongres (ZDA), sejem itd.).

V širšem pomenu besede parlament predstavlja vse najvišje državne organe.

Ponekod ustavo sprejemajo tudi druge vrste organov; najpomembnejša med njimi je **ustavodajna skupščina ali konstituenta**, ki je posebna, neposredno od državljanov sprejet organ s funkcijo sprejema ustave. Ruska ustava je bila sprejeta na referendumu.

Prva slovenska ustava je bila sprejeta 1947 leta in je bila republiška ustava v okviru federacije. Sprejela jo je ustavodajna skupščina. Sedanja ustava RS je sprejela **skupščina SRS**, kot parlament in najvišji organ SRS.

Ustavni akti

- ustavne spremembe in amandmaje
- ustavni zakoni
- temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti RS, ki je slovenska izjema. Tudi v drugih državah poznajo izjeme, ki spadajo med ustavne akte.

Ustavna ureditev je vsebina ustave. Kar velja za ustavo, velja tudi za **druge ustavne akte** ali predpise.

2 Izvor in razvoj ustavnega prava

Začetki ustavnega prava segajo v sprejem prvih političnih in pravnih listin v srednjem veku in zlasti v Angliji. Najstarejša med njimi je "Velika listina svoboščin" iz leta 1215. Ta listina je pomembna predvsem po tem, da je bila z njo omejena monarhova oblast, predvsem po visokem plemstvu.

Med poznejšimi listinami so pomembne listine iz 17. stol. Prva med njimi je listina, znana kot **Zakon o osebnih svoboščinah** iz leta 1679. Z njo so določene omejitve državnih organov, zlasti sodišč pri posegih v osebno svobodo in življenje vseh ljudi, ne glede na stan.

Druga pomembna listina iz istega stoletja je **Zakon o pravicah** iz leta 1689, ki je pomemben predvsem za razmejitve oblasti med parlamentom in monarhom. Po tem zakonu monarh ni imel več pravice suspendirati ali zadržati od parlamenta sprejetega zakona. Vlada ni bila več odgovorna monarhu, temveč parlamentu. Na podlagi tega zakona se pozneje razvije **parlamentarni sistem**: najprej v Angliji, kasneje drugje. Ta sistem je danes najbolj razširjen sistem oblasti v svetu, imamo ga tudi v Sloveniji.

Za nastanek ustavnega prava pa je bila pomembna druga polovica 18. stol. V tem času so bile sprejete **prve pisane ustave**: najprej v novoustanovljenih državah Severne Amerike, ki so se osamosvojile izpod britanskega kolonializma (1776-1780). Med temi ustavami je za razvoj ustavnega prava najbolj pomembna **Virginijska ustava (1776)**, ki je značilna potem, da je zasnovana na naravnem pravu, po katerem so pravice in svoboščine človeka in državljana prirojene in so s tem neodtujljive in nedotakljive, ustava jih samo razglasi in zavaruje. Druga pomembna značilnost te ustave, ki tudi izhaja iz naravnega prava, je *politično in pravno načelo*, po katerem je nosilec oblasti ljudstvo, ne pa monarh.

Med poznejšimi ustavami, sprejetimi ob koncu 18. stol., sta zlasti pomembni:

- **ameriška ustava (1787)**, ki je sicer še veljavna in obenem najstarejša pisana ustava na svetu nasploh. Pozneje je bila dopolnjena in razčlenjena s številnimi ustavnimi amandmaji (26).
- **prva francoska ustava (1791)**, ki je prva ustava v kontinentalni Evropi.

Ameriška ustava je zasnovana na naravnem pravu po vzoru na Virginijsko ustavo, po kateri je nosilec oblasti ljudstvo. S to ustavo je prvič v zgodovini neka država urejena kot federacija. Po obliki državne oblasti je v ZDA predsedniški sistem, ki temelji na načelu delitve oblasti med kongresom (zakonodajna oblast) in predsednikom države (izvršilna oblast). Posebnost te ustave je, da ni urejala pravic in svoboščin človeka in državljana, to pa zato, ker so bile le-te urejene z ustavami držav - članic federacije (ZDA) in tudi zato, ker so pripravljavci z njo skušali predvsem omejiti delovanje državne oblasti v razmerju do ljudi in državljanov. Dve leti po sprejemu ustave (1789) so sprejeli prvih 10 amandmajev k tej ustavi. Z njimi so uredili pravice in svoboščine človeka in državljana. Veljati so pričeli leta 1791, ko so bili potrjeni (ratificirani) v vseh državah članicah ZDA.

Prva francoska ustava je bila utemeljena na slovitih **Deklaraciji o pravicah in svoboščinah človeka in državljana**, sprejeti v revolucionarnem letu 1789 (to je mejnik med srednjim in novim vekom).¹ Na podlagi so bile sprejete tudi druge ustave. Ta deklaracija ima pri ureditvi in opredelitvi pravic in svoboščin človeka in državljana trajno vrednost. Tudi današnje listine (OZN) se opirajo na njena načela in izhodišča (prirojenost pravic in svoboščin človeka in državljana, njihova nedotakljivost in neodtujljivost, pravica do osebne svobode in življenja, pravica do zasebne lastnine, načelo zakonitosti v kazenskem pravu).

Ker je bil tedanji revolucionarni čas negotov in nestabilen, je bila dve leti zatem (1793) sprejeta druga in dve leti zatem še tretja francoska ustava. V 19. stol. so bile sprejete tudi ustave drugih držav (Belgije, Danske, Nizozemske...), 1867 l. tudi avstrijska; 1905 l. pa še ruska.

Po I. svetovni vojni so za razvoj ustavnega prava pomembni predvsem **sovjetska (1918)** in **nemška (1919)**. Sovjetska ustava iz 1918 l. je za razvoj ustavnega prava pomembna zato, ker je na podlagi marksističnega pojmovanja oblasti kot funkcije dela razglasila delovne ljudi (delavski razred) za nosilce oblasti za razliko od tedanjih ustav, po katerih je bilo ljudstvo (ali narod v F) nosilec oblasti. V skladu s tem načelom je tudi omejila volilno pravico (odvzame jo premožnim kmetom, nekdanjim uradnikom, duhovnikom, oficirjem itd.). Po tej ustavi

¹ **Pisana ustava** je pravni akt, ki je sprejet po posebnem postopku in ki po vsebini zaokroženo določa predvsem pravice in svoboščine človeka in državljana ter državno ureditev, ki je poimenovana ustava.

Nepisana ustava: britansko ustavno ureditev določajo stare politične in pravne listine (ustavni amandmaji, sodna praksa, zakon o volitvah itd.). To ustavo imenujemo nepisana ustava.

so delovni ljudje formalno (normativno) izvrševali oblast v sovjetih (svetih) kot predstavnih organih. Najvišji je bil vrhovni sovjet (parlament), kljub temu pa je bila dejanska oblast omejena na KP kot edino politično organizacijo, znotraj nje pa na njeno vodstvo (oligarhija).

Najpomembnejša za razvoj ustavnega prava pa je bila med ustavami tistega časa **nemška ustava (1919)**, znana kot **weimarska** ustava. Njene glavne značilnosti so bile:

1. visok standard pravic in svoboščin človeka in državljana
2. uvedba načela o ljudstvu kot nosilcu oblasti
3. opredelitev Nemčije kot parlamentarne republike
4. uvedba prvih gospodarskih in socialnih pravic z neko ustavo (pravica do dela, soupravljanja, osnovnega šolanja, razlastitve...)

Leta 1924 je sprejeta prva sovjetska ustava (kot federacije), leta 1936 pa druga sovjetska ustava, znana kot stalinska ustava. Ta ustava je formalno res priznavala klasične pravice in svoboščine človeka in državljana (svoboda tiska, govora ...), je pa hkrati v ustavo kot prva država na svetu vključila v politični sistem KP kot edino politično organizacijo. S tem je hkrati omejila in preprečila sicer z ustavo določenih priznane pravice in svoboščine človeka in državljana (bila je dualistična). Druga značilnost te ustave je etatizacija (podržavljanje) celotnega javnega življenja (zadružna in državna lastnina). Po tej ustavi je bila SZ federacija, dejansko pa izrazito centralizirana s politično dominacijo KP.

Po II. svetovni vojni je bilo sprejetih več ustav: 1946 F, SFRJ; 1947 I; 1949 ZRN in vzhodno evropske države. F, I in ZRN so zagotovile visoko stopnjo pravic in svoboščin človeka in državljana, utemeljenih na naravnem pravu; uvedle so parlamentarni sistem, temelječ na načelu delitve oblasti, ljudstvo so opredelile kot nosilca oblasti s tem, da so predvidele neposredno izvrševanje oblasti (referendumi) in posredno izvrševanje oblasti prek volitev v parlament.

Ena od značilnosti upravnega prava v Evropi po II. svetovni vojni je bila tudi relativno hitra opustitev francoske ustave iz l. 1946 in sprejem nove F ustave 1958 I. (De Gaulova ustava). Ta ustava je ukinila dotedanji parlamentarni sistem in uvedla polpredsedniški sistem.

Tako kot v drugih vzhodno-evropskih državah je bila po vojni sprejeta tudi ustava takratne FNRJ. Sprejela jo je ustavodajna skupščina 30.1.1946 (brez referendumov). To je bila tudi prva zvezna ustava. Po vsebini je bila urejena in zasnovana po zgledu na sovjetsko ustavo iz leta 1936 in to po ureditvi pravic in svoboščin človeka in državljana, po izraziti etatizaciji, po federativni ureditvi Jugoslavije. Predvsem pa je tudi v Jugoslaviji obstojal bistven razkorak med ustavo in prakso. Čeprav ustava ni omenjala KP, je imela le-ta dejansko in popolno politično in vsakršno oblast.

Leta 1947 je bila sprejeta po ustavodajni skupščini **slovenska ustava** kot republiška ustava ene od šestih federalnih enot. Prezela je vse značilnosti federalne ustave. Kljub temu pa je bil sprejem te ustave za oblikovanje poznejše državotvorne ustavne samozavesti v procesu nastajanja Slovenije kot samostojne in neodvisne države zelo pomemben. Prvič v zgodovini je Slovenija imela vse temeljne attribute države: ustavo in državne organe (skupščino, prezidij (predsedstvo) skupščine in vlado).

3 Splošna opredelitev (oznaka) ustave RS

Vsaka ustava je splošni pravni in normativni akt. V tem pomenu je sestavljena ustreznega števila pravnih pravil ali pravnih norm, oblikovanih v členih. Takšna je standardna pravno-tehnična oblika ustave. Tako že navzven ločimo splošne pravne akte na eni in posamične pravne akte na drugi strani. Posamezni pravni akti niso pisani v obliki členov (sodbe in odločbe (odločajo o vsebini) ter sklepi (ti odločajo le o postopkih)).

Številne ustave imajo poleg **normativnega** dela, izraženega v členih, tudi **uvodni del (preambulo)**. Preambula je tisti del ustave, v katerem so določena njena izhodišča in cilji, ki so lahko različni. Lahko izhajajo iz

demokratskih načel ali iz političnih ideologij, verskih načel (v imenu Boga) itd. Preambula tudi ni pisana ali oblikovana v členih kot tradicionalni obliki, značilni za normativni del ustave. Pisana je sociološko-političnem in publicističnem jeziku (poljubnem, epskem jeziku). Tu se izraža politična in ideološka narava ustave.

Ustava je tudi politični akt, ki naj bi prevladoval nad pravnimi pravili.

Ustava je tudi sociološki akt, problematika se tu pokaže v dejanskem upoštevanju in uresničevanju ustave v praksi.

Normativni del je sestavljen iz 10 poglavij, glede na vsebino in naravo poglavij. Poglavja so sestavljena iz **podpoglavij**. Večina členov je naslovljenih. Najpomembnejša so naslednja poglavja naše ustave:

- 1. poglavje: Splošne določbe
- 2. poglavje: Človekove pravice in temeljne svoboščine
- 4. poglavje: Državna ureditev
- 5. poglavje: Temelji samouprave

Preambula

Izhodišča in s tem tudi cilji naše ustave, izraženi v uvodnem delu, so:

1. Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti RS
2. Temeljne človekove pravice in svoboščine
3. Temeljna in trajna pravica slovenskega naroda do samoodločbe
4. Več stoletni boj slovenskega naroda za svojo samobitnost in državnost.

Temeljna ustavna listina

Temeljna ustavna listina je bila sprejeta na podlagi plebiscitne odločitve o vzpostavitvi SLO kot samostojne in neodvisne države (23.12.1990). O tem so se odločali "delovni ljudje in občani".

Plebiscit je oblika neposrednega odločanja državljanov o razmerju neke države navzven (sestava držav v federacijo, odcepljanje države ...). V zgodovini Slovenije je znan "koroški plebiscit", "Beneški plebiscit pri združenju v Italijo (1866).

Skupščina RS kot federalne enote je tri dni pozneje (26.12.1990) razglasila izid plebiscita in sprejela sklep, da bo v šestih mesecih po tem dnevu sprejela poseben ustavni akt o vzpostavitvi Slovenije kot samostojne in neodvisne države. V spomin na 26.12.1990 je ta dan državni praznik "samostojnosti in neodvisnosti Slovenije".

V skladu s tem sklepom je skupščina 25.06.1991 sprejela temeljno ustanovno listino o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije. S to listino je bila ustanovljena Slovenija kot samostojna in neodvisna država (do tedaj je bila v okviru federacije). Vse prejšnje ustave so bile zato republiške ustave. Sedanja ustava je v tem pomenu drugačna; je ustava Slovenije kot neodvisne in samostojne države in v spomin na ta dan v Sloveniji praznujemo "dan državnosti" (25.6.1991). Odziv zveznih oblasti (vojska, policija, carina) je bil vojaški poseg (10 dnevna vojna). Spomladi 1992 je bil Slovenija sprejeta v OZN, šest let kasneje pa tudi v VS OZN.

Ustava je bila sprejeta točno eno leto po plebiscitu: 23.12.1991; sprejela jo je tedanja skupščina (danes je to državni zbor).

Temeljne človekove pravice in svoboščine

Drugo izhodišče po sprejemu temeljne ustavne listine, ki je **najpomembnejše izhodišče in cilj ustave, so temeljne človekove pravice in svoboščine.**

Naša ustava je sestavljena, zasnovana, ustrojena in urejena na podlagi temeljnih človekovih pravic in svoboščin.

Tudi druge ustave temeljijo na teh pravicah. **Eno od izhodišč in ciljev naše ustave je temeljna pravica slovenskega naroda do samoodločbe.**

Temeljna pravica slovenskega naroda do samoodločbe.

Začetki pravice naroda do samoodločbe segajo v čas osamosvajanja severno ameriških držav v 70. letih 18. stoletja (1876-1880). Sredina 19. stoletja velja za stoletje pomladi narodov, v katere so bili sprejeti tudi številni narodni programi (leta 1848 tudi slovenski narodni program). Tudi Lenin se zavzame za te ideje, vendar jih je podprejal političnim ciljem.

V mednarodno-pravnem pomenu je pravica naroda do samoodločbe priznana šele po II. svet. vojni z ustanovno listino te organizacije (1945) in kasneje z drugimi listinami. Pravico naroda do samoodločbe je priznala tudi **Helsinška listina** (1975); podpisale so jo vse države Evrope, razen GB, Albanije in ZDA.

Pravica naroda do samoodločbe je njegova temeljna pravica za združitev v eno od oblik države. Je **trajna in neodtujljiva** pravica, ki se ne izčrpa.

Več stoletni boj slovenskega naroda za svojo samobitnost in državnost

Ta boj je bil dolgotrajen in protisloven, z vzponi in padci. Najpomembnejša zgodovinska obdobja so:

1. Sprejem prvega narodnega programa "Zedinjena Slovenija" leta 1848 po slovenskih izobražencih na Dunaju.
2. Taborsko gibanje v 70. letih 19. stoletja, v okviru katerega so se upirali zoper germanizacijo (Koroška in Štajerska) ter italijanizacijo (Primorska) z zahtevo po uporabi slovenščine v šolah in državnih organih (sodiščih, upravnih organih). Ti tabori (shodi) so bili izrazito množično obiskovani (tudi do 30.000 ljudi).
3. V začetku 20. stoletja je bilo pomembno **majniško** (deklaracijsko) gibanje ob koncu I. svet. vojne, imenovano po deklaraciji, predloženi avstrijskemu parlamentu na Dunaju v maju 1917. Z njo so slovenski poslanci zahtevali preureditev tedanje države z oblikovanjem posebne državne enote. Poleg tedanje Avstrije in Ogrske naj bi bila tudi enota, kjer so prebivali Slovenci, Hrvatje in Srbi (trialistična oblika države).
4. Čas od leta 1941-1945 je izredno pomemben za oblikovanje slovenske samobitnosti predvsem po antifašističnem in patriotičnem boju (vstaji) slovenskega partizanstva.
5. Zadnja faza v tem boju je bil proces osamosvajanja v letu 1990, pobujen po zahtevah in idealih ter boju v preteklosti za samostojno slovensko državo. Izražal se je v odporu zoper podreditev Slovenije v različnih oblikah znotraj SFRJ. Boj je bil uresničen tudi z junjsko-julijsko 10-dnevno vojno in vzpostavljanju Slovenije kot samostojne in neodvisne države.

4 RS po splošnih ustavnih določbah

Splošne ustavne določbe so tiste določbe, ki urejajo RS kot celoto in njene splošne funkcije. Ustavne določbe v drugih poglavjih pa urejajo njena posamezna področja in posebne funkcije države, njenih organov ter drugih subjektov, zlasti ljudi in državljanov na teh področjih.

1. člen ustave: to poglavje ustave se začneja z določbo, po kateri je Slovenija **demokratska republika**.

Države delimo po številnih in različnih kriterijih, med drugim tudi po obliki vladavine. Temeljni obliki vladavine sta **republika** in **monarhija**. Po tem merilu delimo države predvsem po ustavno-pravnem položaju in značaju šefa države: v republikah je to predsednik, v monarhijah pa monarh. Poglavitna značilnost republike je v tem, da je:

- predsednik republike je voljen
- voljen je za določen čas
- je politično odgovoren.

Predsednika republike voli parlament. Tudi Slovenija je parlamentarna republika, vendar je v tem primeru **izjema**: predsednik republike se voli na neposrednih, tajnih in splošnih volitvah (ki so značilne za predsedniške in polpredsedniške sisteme). V Sloveniji je predsednik voljen za mandat **5 let** z možnostjo dveh mandatov; za isto dobo so voljeni tudi člani državnega sveta (državni svetniki), medtem ko so poslanci voljeni za 4 leta. Najdaljši mandat imajo ustavni sodniki in sicer 9 let in enim mandatom.

Ena bistvenih značilnosti predsednika republike je, da je politično odgovoren. Državni zbor ga lahko obtoži zaradi kršitve ustave ali zakonov pred ustavnim sodiščem, kar imenujemo ustavna obtožba.

Na podlagi take obtožbe lahko Ustavno sodišče predsednika republike tudi razreši, za kar je potrebna 2/3 večina glasov vseh ustavnih sodnikov (6 glasov od sicer 9 sodnikov). Ustavno sodišče lahko:

- zavrne obtožbo
- razreši predsednika republike
- predsednika republike suspendira do končne odločitve sodišča.

Vsaka država – tudi Slovenija – je demokratična kot republika predvsem po merilih:

- pravicah in svoboščinah človeka in državljana, ki jih zagotavlja ustava
- možnosti referendumu
- pravici do zakonodajne pobude
- pravici do peticije.

Zakone predlagata vlada in poslanci (v praksi predvsem vlada), lahko pa tudi državni svet in volivci-državljeni. Po ustavi lahko 5.000 volivcev državnemu zboru predlaga sprejem zakona, kar je posebnost naše ustave.

Najpomembnejše merilo demokratičnosti RS pa so temeljne pravice in svoboščine človeka in državljana.

2.člen ustave so USTAVNE DOLOČBE: Slovenija je opredeljena kot **pravna in socialna** država.

Pravna država se je zgodovinsko izoblikovala in uveljavila postopoma, v razviti obliki, pa ob koncu 18. stol. na podlagi tedaj sprejetih pisanih ustav (ameriške ustave, prvih francoskih ustav tistega časa). Razvila se je iz odpora zoper dotedanje absolutne monarhije kot policijske države, katere organi so delovali po *načelu arbitrarnosti* (o pravicah in svoboščinah človeka in državljana so odločali zgolj po svoji presoji in volji, ne da bi bilo le-to vnaprej predpisano s pravnimi akti). Nasproti temu načelu se uveljavi **načelo zakonitosti**, ki je temeljno načelo pravne države. Po tem načelu morajo biti vsa temeljna razmerja pravno urejena, predvsem pa morajo biti z ustavo in zakoni vnaprej določene pristojnosti državnih organov, ko odločajo o pravicah in svoboščinah človeka in državljana.

Pravna država je torej značilna po vnaprejšnji omejitvi delovanja državnih organov na podlagi ustave in zakonov. To načelo zakonitosti je pomembno za odločanje državnih organov, predvsem upravnih organov in sodišč, ki odločajo o pravicah in svoboščinah človeka in državljana. Obstoj in delovanje pravne države pa je pogojeno tudi s priznanjem in varovanjem pravic in svoboščin človeka in državljana. Ena od značilnosti pravne države je tudi pravna ureditev razmerij med temeljnimi državnimi organi (parlamentom, vlado in sodišči). Razmerja med temi organi so v pravni državi urejena po **načelu delitve oblasti**. V pravni državi je oblast omejena in deljena: omejena navzven nasproti državljanom, deljena pa med temeljnimi državnimi organi.

Slovenija kot socialna država

Začetki socialne države segajo v čas po I. svet. vojni, ko so bile z nekaterimi tedanjimi ustavami (weimarska ustava l.1919) uvedene prve gospodarske in socialne pravice. Uvedba teh pravic je bila sicer pogojena z zlomom tedanjega liberalnega kapitalizma in je tako izhajala iz spoznanja o potrebi po državnih posegih na vseh temeljnih družbenih področjih. Ta so bila do tedaj prepuščena trgu in njegovi stihiji. Po II svet. vojni so številne ustave uvedle še druge gospodarske in socialne pravice, tako da se postopoma na njihovi podlagi izoblikuje socialna država. Nekatere države so že po svojih ustavah opredeljene kot socialne države: Italija, Nemčija, Španija in tudi Slovenija.

Socialno državo pojmuje kot sistem državnih posegov (intervencij) predvsem na področju dela, lastništva in socialne varnosti, vse pogosteje pa tudi na področju varovanja okolja (ekologije).

Na področju dela se to odraža v obliki pravic, svobode dela, z urejanjem delovnih razmerij, varstva pri delu, kolektivnih pogodb itd.

Na področju lastništva se to odraža v omejitvi lastnine, lastninskim maksimumom, omejitvev dohodkov z davki, pridobivanjem soglasij itd.

Na področju socialne varnosti se odraža v varstvu invalidov, otrok, pokojninske politike, problematike brezposelnosti, stanovanjskem področju itd.

3.člen: Slovenija je država vseh svojih državljanek in državljanov.

Slovenija je opredeljena in organizirana po **državljskem načelu** (ni samo socialna država). Temelji na pravici slovenskega naroda do samoodločbe, kar pomeni, da je tudi **nacionalna** država.

Ustava določa: v Sloveniji ima oblast ljudstvo. V pravnem pomenu je ljudstvo skupnost državljanek in državljanov neke države.

Ljudstvo izvršuje oblast z referendummi in volitvami.

Oblast je družbena moč, priznana po pravnem redu predvsem z ustavo in zakoni (ali drugače: oblast je institucionalizirana moč).

Družbena moč je sociološki termin. Pojmujemo jo kot zmožnost posameznika ali skupine ali organizacije, predvsem države, vsiliti (uveljaviti) svojo voljo nasproti drugemu posamezniku, družbeni skupini ali organizaciji. To je dejanska, fizična in pravno nepriznana moč.

Med neposredne oblike odločanja sodijo:

- referendum (ustavodajni, zakonodajni, državnozbornski, ref. za ustanovitev občin itd.), pravica
- pravica do zakonodajne pobude (5.000 volivcev...)
- pravica do peticije.

Posredno izvršujemo oblast z volitvami organov (parlament – pri nas drž. zbor, državni svet in predsednika republike). Volitve urejajo trije zakoni.

Poznamo tudi lokalne volitve (občinske in mestnih svetov, župani). Volitve za župane so neposredne. Lokalne volitve ureja zakon o lok. volitvah.

Načelo delitve oblasti je eno temeljnih načel pravne države. Dokončno je bilo uveljavljeno konec 18. stol. s sprejemom prvih ustav v ZDA in Franciji. Temeljni državni organi so parlament, vlada in sodišča. Odnosi med temeljnimi drž. organi so po različnih ustavah različno urejeni, prevladjeta pa dve načeli: **načelo delitve oblasti** in **načelo enotnosti oblasti**.

Na načelu delitve oblasti temeljita predvsem predsedniški in parlamentarni sistem.

Glavne značilnosti **predsedniškega sistema** so:

1. V delitvi oblasti med parlamentom (kongresom) in predsednikom države (republike), prvim kot nosilcem zakonodajne, drugim kot nosilcem izvršilne oblasti. Klasični predsedniški sistem poznajo v ZDA. Tu je nosilec zakonodajne oblasti kongres, predsednik ZDA pa je nosilec izvršilne oblasti.. V skladu z načelom o delitvi oblasti zakone sprejema kongres, veljati pa začnejo, ko jih podpiše in razglasi predsednik. Če jih ne podpiše, s tem onemogoči njihovo uveljavitev, ker ima pravico do odločilnega (suspenzivnega) veta. Če pa kongres v obeh svojih domovih (zborih) zakon sprejme z 2/3 večino vseh svojih članov, je predsednik dolžan tak zakon podpisati in ga s tem uveljaviti.
2. v ZDA člane vlade (ministre, v ZDA so to državni sekretarji) imenuje predsednik, vendar v soglasju s kongresom (z obema domovoma).
3. Predsednika v ZDA ne voli kongres, temveč državljanji neposredno na neposrednih volitvah. Izjemoma kongres predsednika lahko odstavi (impeachment). Predsednik ni politično odgovoren kongresu.

Najbolj razširjena oblika državne oblasti je danes **parlamentarni sistem**, ki temelji na delitvi oblasti, ki pa je manj dosledno izvedena in uveljavljena. Glavne značilnosti tega sistema so, da je parlament (pri nas je parlament imenuje državni zbor) nosilec zakonodajne oblasti, vlada pa je nosilec izvršilne oblasti, pri čemer je politično odvisna od parlamenta. Ta politična odvisnost se izraža v tem, da mora vlada pridobiti večinsko podporo v parlamentu in da ji ta lahko izreče tudi nezaupnico.

Različne ustave poznajo različne oblike sestave vlade: v GB predsednika vlade imenuje monarh (ki je šef države), predsednik vlade pa sam imenuje člane vlade (ministre), vendar s podporo parlamenta. Monarh imenuje za predsednika vlade vodjo tiste stranke, ki je zmagala na volitvah.

Sicer pa v parlamentarnih državah praviloma predsednika vlade imenuje šef države (predsednik rep., monarh), člane vlade (ministre) pa imenuje predsednik republike ali monarh na predlog predsednika vlade. Tako imenovana vlada se nato skupaj s svojim programom predstavi v parlamentu. Če v njem dobi podporo, lahko prične z delom.

Poznamo tudi druge načine oblikovanja vlade v državah s parlamentarnim sistemom, tudi v Sloveniji. Pri nas se predsednik vlade voli z absolutno večino poslancev (t.j. 46 od skupno 90 poslancev).

Slovenija je opredeljena kot **enotna in nedeljiva** država. Države lahko delimo tudi po državni ureditvi na **enotne (unitarne)** in **sestavljene**.

Enotne države so tiste, ki v svoji sestavi nimajo posebnih enot, ki bi imele ustavno-pravni položaj in značaj države. V tem pomenu enotna država navznoter ni razčlenjena v še druge državne oblike organiziranosti.

Sestavljene države so tiste, ki imajo v svoji sestavi posebne enote z ustavno-pravnim položajem držav. V tem pomenu uvrščamo med te države **federacije** in **konfederacije**.

Federacija je zvezna država, sestavljena navznoter iz več držav (bivša SFRJ). Konfederacija pa je zveza več držav.

Slovenija je že zaradi svoje majhnosti in enonacionalne strukture enotna država.

Nedeljiva pa je država, katere oblast se razteza na celotno ozemlje in kjer njena oblast ni po nikomer omejena in podrejena. Posebej značilna in pomembna za pravno ureditev pravic in svoboščin je določba, po kateri država Slovenija na svojem ozemlju varuje človekove pravice in svoboščine. Ta določba je zasnovana in utemeljena na naravno-pravnem pojmovanju pravic in svoboščin, po katerem država Razglaša (ne pa ustvarja) te pravice in jih tudi varuje. V okviru te določbe ustava predpisuje, da država skrbi za izvorne (avtohtone) slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, kot tudi za izseljence in zdomce ter pospešuje njihove stike z domovino.

Ustava tudi predvideva, da Slovenci brez slovenskega državljanstva lahko v Sloveniji uživajo posebne pravice in ugodnosti, določene z zakonom (pri vpisu v šole, pri pridobivanju štipendij, pri zaposlovanju itd.) in niso obravnavani kot tujci.

Kot vsaka država ima tudi Slovenija svoje **državne simbole: grb, zastavo in himno**. Zastava Slovenije je belomodro-rdeča narodna zastava z državnim grbom (poznamo dve vrsti zastav države: narodna zastava brez grba in nacionalno ali državno zastavo z grbom).

Po eni od splošnih ustavnih določb so država in verske skupnosti ločene. Verske skupnosti so po ustavi enakopravne, delovanje pa svobodno. Po tej določbi je Slovenija **laična** država, čeprav ustava tega izraza ne uporablja. Ločenost se kaže v tem, da verske skupnosti ne morejo opravljati javnih funkcij in pristojnosti državnih organov (ne morejo voditi matičnih knjig, ne morejo sklepati civilnih porok...).

Pomembna je določba, po kateri je v Sloveniji zagotovljena **lokalna samouprava**. Državo z lokalno samoupravo imenujemo decentralizirana država, in kot taka velja tudi **Slovenija za decentralizirano državo**.

Tujec v pravnem pomenu besede je oseba brez državljanstva ustrezne države ali celo brez kakršnegakoli državljanstva (brezdomci ali apatridi). **Državljanstvo** je pravno razmerje med državljanom in državo z ustreznimi medsebojnimi pravicami in dolžnostmi.

5 Človekove pravice in temeljne svoboščine po naši ustavni ureditvi

Pravico pojmuje kot pravno zavarovano upravičenje. Pravico označujemo kot pravno podlago ali temelj za ureditev določene potrebe interesa ali vrednote s tem, da pravice ni brez pravnega varstva. V pravnem pomenu je pravica samo tista pravica, ki je pravno zavarovana prek sodišč – uživa sodno varstvo. Najpomembnejša oblika pravnega varstva pa je ustrezno sodno varstvo v obliki ustavne pritožbe.

Svoboščino opredeljujemo predvsem kot pravni položaj ali status posameznika - zlasti človeka in državljana, ki preprečuje samovoljne državne posege v človekove vrednote. Po ustavi predvsem v temeljne človekove vrednote (življenje, zasebnost itd.).

V ustavnem pomenu je tako pravica posameznika do države; je pravni temelj za določeno ravnanje posameznika. Po drugi strani pa je svoboščina pravno razmerje države do posameznika. Svoboščine so v primerjavi s pravicami starejše. Najprej so bile uveljavljene temeljne svoboščine (nedotakljivost življenja, zasebne lastnine itd.), šele zatem pa so bile priznane in uveljavljene pravice (volilna pravica, pravica do združevanja itd.). Po vsebini in naravi se nekatere pravice in svoboščine prekrivajo, zato jih lahko opredelimo v enem ali drugem pomenu.

Pravice in svoboščine so najbolj abstraktna pravna tema. Poznamo različne pravice in svoboščine, obravnavali bomo le temeljne. Razvoj teh pravic in svoboščin sega daleč v zgodovino (velika listina o osebnih svoboščinah, zakon o osebnih pravicah ...). Klasične pravice in svoboščine s splošno veljavo pa so bile razglašene in zavarovane s sprejemom prvih ustav konec 18. stol. (virginijska ustava 1778, amandmaji k ameriški ustavi 1789). V našem stoletju so se postopno oblikovale še druge pravice in svoboščine: gospodarske in socialne. Te so po II. svet. vojni še dopolnjene, v zadnjem desetletju pa so uvedene še ekološke pravice.

Tudi naša ustava iz naravno-pravnega pojmovanja pravic in svoboščin in v tem pomenu nalaga državi, da jih varuje. Po sprejemu Temeljne ustavne listine so temeljne pravice in svoboščine najpomembnejše izhodišče in temelj naše ustavne ureditve. Ustava je namreč zasnovana, ustrojena in urejena na podlagi človekovih pravic in temeljnih svoboščin. To je razvidno že iz njene preambule. Ta del ustave opredeljuje temeljne človekove pravice in svoboščine že po njihovi uvrstitvi kot poglavitno izhodišče in temelj ustave. Na podlagi tega izhodišča pa ustava izčrpno in v primerjavi z drugimi ustavami tudi podrobno ureja človekove pravice in temeljne svoboščine v drugem poglavju, kjer vsebuje najprej splošne določbe o teh pravicah in svoboščinah, zatem pa ureja posamične pravice in svoboščine. **Splošne določbe (načela) o pravicah in svoboščinah so:**

1. enakost pred zakonom,
 2. neposredno uresničevanje teh pravic in svoboščin,
 3. sodno varstvo pravic in svoboščin,
 4. začasna razveljavitev in omejitev pravic in svoboščin.
1. Po splošnih določbah so pred zakonom zagotovljene vsakomur enake pravice in svoboščine, ne glede na raso, narodnost, spol, jezik, vero, politično prepričanje itd. ali kašne druge osebne okoliščine. To velja za vse pravice in svoboščine.
 2. Druga pomembna splošna določba je določba o neposrednem uresničevanju človekovih pravic in svoboščin. Posebej pomembno je, da le-te uresničujemo neposredno na podlagi ustave (ustava je tudi sicer najbolj abstrakten pravni akt, ki jo kot najsplošnejši pravni akt v glavnem uresničujemo posredno preko zakonov).
 3. Tretje splošno načelo je načelo o sodnem varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Ustava zagotavlja njihovo sodno varstvo (predvsem v kazenskem in civilnem postopku v obliki tožbe kot pravnega sredstva in pritožbe kot rednega pravnega sredstva ali v obliki zasebne tožbe v kazenskem postopku. Kazenski postopek začne državni tožilec po uradni dolžnosti, izjemoma pa fizična oseba z zasebno tožbo v

primerih lažjih kršitev.) Po naši ustavi poznamo poleg sodnega varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin ustavno sodno varstvo le-teh v obliki ustavne pritožbe. Po ustavi lahko vsakdo, ki sodi, da so mu kršene te pravice in svoboščine s posamičnimi akti (odločbe, sodbe), vložiti ustavno pritožbo na ustavno sodišče, toda šele potem, ko je izčrpal vsa pravna druga sredstva.

Ustavna pritožba je najpomembnejša oblika človekovih pravic in temeljnih svoboščin po naši ustavi.

Najpomembnejše oblike človekovih pravic in temeljnih svoboščin so:

- sodno varstvo (splošna sodišča)
- ustavno varstvo (ustavna pritožba)
- varstvo teh pravic in svoboščin prek varuha človekovih pravic kot neposredna oblika varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin (ne odloča o ničemer, temveč samo opozarja in sproža postopke v vezi s temi pravicami in svoboščinami)

4. Med splošnimi določbami človekovih pravic in temeljnih svoboščin so tudi razveljavitve in omejitve le-teh. Praviloma jih ni dopustno razveljaviti ali omejiti. Ustava izjemoma vendarle to dopušča, vendar samo v vojnem ali izrednem stanju. Nekaterih pravic in svoboščin pa ni mogoče omejiti ali razveljaviti niti v vojne, niti v izrednem stanju (pravica do človekovega življenja, določbe o prepovedi mučenja, pravice do osebne svobode, načelo zakonitosti v kazenskem postopku itd.).

Najpomembnejše človekove pravice in temeljne svoboščine so osebne pravice in svoboščine, predvsem pravica do življenja, osebne svobode, varstva zasebnosti, človekovega dostojanstva ter ustrezne pravice v kazenskem postopku.

Izhodišče naše ustavne ureditve osebnostnih pravic je določba o **nedotakljivosti človekovega življenja**. Po naši ustavi je človeško življenje nedotakljivo, velja absolutna prepoved smrtne kazni. Enako velja tudi v EU.

Pravica do osebne svobode: do nje ima po ustavi pravico vsak. Nikomur se ne sme vzeti osebne svobode, razen v zakonu zato določenih primerih. V osebno svobodo organi države posežejo v obliki pripora in zapora. To ureja Zakon o kazenskem postopku. Iz določb o osebni svobodi je izvedena določba o odreditvi in trajanju pripora. Ustava določa, da se sme osebam, ki so utemeljeno osumljene storitve kaznivega dejanja, odrediti pripor samo na podlagi sodne odločbe, če je to neogibno potrebno zaradi poteka kazenskega postopka in za varnost ljudi.

Nadalje ustava vsebuje določbe o **varstvu človekove osebnosti in njegovega dostojanstva** v kazenskem in drugih postopkih in v primerih odvzema svobode in časa izvrševanja kazni.

Pomembna je tudi **pravica do sodnega varstva**, po kateri ima vsakdo pravico, da o njegovih pravicah in dolžnostih in obtožbah zoper njega odloča nepristransko, neodvisno in z zakonom ustanovljeno sodišče. Neodvisno in nepristransko pomeni, da sodišče odloča po zakonu, ustavi in vesti sodnikov ter brez nepotrebne odlašanja. Ustava tudi določa, da je sojenje in izrekanje kazni javno, izjeme določa zakon. Ustava vsakomur priznava pravico do pritožbe ali drugega pravnega sredstva proti odločbam sodišč in upravnih organov, organov lokalnih skupnosti in drugih.

Vsak ima pravico do povračila škode, povzročene od državnih organov. Ustava vsebuje tudi dve pomembni določbi, ki se nanašata na področje kazenskega prava:

- določba o domnevi (presumpciji) nedolžnosti v kazenskem pravu
- načelo zakonitosti v kazenskem pravu

Domneva nedolžnosti je v tem, da velja vsakdo, ki je obtožen kaznivega dejanja, za nedolžnega, dokler s pravnomočno sodbo ni ni ugotovljena njegova krivda in odgovornost ter mu izrečena ustrezna kazen. Pravnomočna sodba je tista, ki je ni mogoče več izpodbijati z rednimi pravnimi sredstvi.

Načelo zakonitosti v kazenskem pravu je zelo pomembno ustavno načelo, ker je temeljno načelo pravne države. To je načelo, po katerem je kaznivo dejanje samo tisto dejanje, ki je naprej z zakonom določeno kot kaznivo in za katerega je vnaprej z zakonom določena kazen. Krivdo in kazen se ugotavlja in kazen izreka po zakonu, ki je veljal v času storitve kaznivega dejanja. Izjemoma pa je dopustno krivdo in odgovornost ugotoviti in kazen izreči po zakonu za nazaj (retroaktivno), če je ta za storilca milejši (blažji). Ustava zagotavlja ustrezna

jamstva (pravice) v kazenskem postopku: možnost za pripravo obrambe, za predložitev dokazov, za navzočnost obtoženca na sojenju, pravico do molka v kazenskem postopku.

Ustava celovito varuje tudi človekovo zasebnost in to v določbah o nedotakljivosti stanovanj, tajnosti pisem ter o varstvu osebnih podatkov.

Varstvo človekove zasebnosti: prva je določba o nedotakljivosti stanovanja v tem pomenu, da ne sme nihče brez sodne odločbe vstopiti brez privoljenja stanovalca v njegovo stanovanje ali druge prostore, niti jih ne sme preiskovati. Izjemoma je dopustno vstopiti v stanovanje brez sodne odločbe, da se prime storilca kaznivega dejanja ali da se zavaruje ljudi in premoženje.

Po ustavi je zagotovljena tudi **tajnost pisem in drugih občil**. Samo zakon lahko predpiše, da pristojni organ na podlagi sodne odločbe poseže v tajnost pisem in drugih občil.

Podobno sodi v varstvo pravic tudi **varstvo osebnih podatkov** s tem, da prepoveduje rabo le-teh z namenom zbiranja za nedovoljene aktivnosti. Zakon določa način zbiranja, hranjenja in uporabe teh podatkov.

Za osebnostnimi pravicami in svoboščinami so najpomembnejše **državlanske pravice in svoboščine**, ki pripadajo državljanom: to so pravice in svoboščine o svobodi izražanja, vesti, zbiranja in združevanja, volilna pravica, pravica do peticije, ugovora vesti itd.

Svoboda izražanja je ena najstarejših državljanskih pravic in svoboščin. Pojmujemo jo kot svobodo izražanja misli, govora, javnega nastopanja, tiska in drugih oblik izražanja.

Ustava zagotavlja tudi **svobodo vesti**. Pojmujemo jo kot svobodno izpovedovanje vere in drugih opredelitev: filozofskih, političnih itd. v zasebnem in javnem življenju.